

PRZEGLĄD CZASOPISM

Liturgia Sacra 9 (2003), nr 2, s. 545-562

RIVISTA LITURGICA 6 (2002); 1-4 (2003)

Zeszyt szósty czasopisma „Rivista Liturgica” z 2002 r. poświęcony został pobożności ludowej i nosi tytuł *Facciamo un punto sulla pietà popolare?* Bodźcem do podjęcia tej kwestii stało się *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*, wydane przez Kongregację ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów w 2002 r. Artykuły dotyczące powyższego tematu poprzedzono kilkunastostronicowym życiorysem znanego włoskiego liturgisty Achille Marii Triacca, zmarłego 4 października 2002 r.

W dziale *Studi* I.M. Colabuigi publikuje artykuł *Criteri ispiratori del „Direttorio su pietà popolare e liturgia”* („Kryteria inspirujące *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*”), w którym wykazuje, że inspiracją do wydania *Dyrektorium* był przede wszystkim pierwszy rozdział Konstytucji *Sacrosanctum concilium* Soboru Watykańskiego II, traktujący o ogólnych zasadach odnowy i rozwoju liturgii. Ponadto taką inspiracją stała się Biblia i refleksja teologiczna nad Trójcą Świętą i Kościołem. *Dyrektorium* jest potrzebne, ponieważ „życie duchowe nie ogranicza się do udziału w samej tylko liturgii” (KL 12).

Drugi artykuł dotyczy pobożności ludowej w roku liturgicznym (*Anno liturgico e pietà popolare*). G. Cavagnoli wyszczególnia tutaj niedziele, okresy roku liturgicznego i związane z nimi uroczystości. Niedziela nie może być zastąpiona żadnymi rodzajami pobożności ludowej. Nie można na niedzielę przenosić nabożeństw, chyba że celebracje dotyczą obchodów stojących w tabeli pierwszeństwa wyżej od danej niedzieli i służą dobru duszpasterskiemu wiernych. Advent jest czasem oczekiwania, nawrócenia i nadziei, natomiast w Boże Narodzenie obchodzi się tajemnicę objawienia Pana. Należy tutaj unikać tego wszystkiego, co zamazuje podstawowe idee Adventu, jak np. reklamy handlowe i konsumpcjonizm. Boże Narodzenie

należy obchodzić w atmosferze radosnej prostoty i w duchu solidarności z ubogimi. Okres Wielkiego Postu jest czasem słuchania słowa Bożego, nawrócenia, przygotowania do chrztu; czasem pokuty, tzn. modlitwy, postu i jałmużny; czasem rozważania Męki Pańskiej. W okresie wielkanocnym Autor wiele uwagi poświęca tzw. *Drodze światła*, zaś w okresie zwykłym zatrzymuje się nieco nad niektórymi uroczystościami Pańskimi. Artykuł stanowi syntetyczne ujęcie tego, co zawarte jest w *Dyrektorium* pod numerami 96–182.

J. Castellano Cervera czyni zestawienie liturgii z pobożnością ludową i duchowością (*Liturgia, pietà popolare, spiritualità*). W pobożności ludowej zdaje się przeważać czynnik subiektywny, doświadczalny, wzruszeniowy i emocjonalny, co na zewnątrz wyraża się często w postaci gestów, śpiewów itp. Natomiast w liturgii dominuje pobożność obiektywna. W świetle duchowości współczesnej pobożność ludowa jawi się, obok życia liturgicznego, jako jedno ze źródeł ważniejszych i powszechnych form duchowości. Autor analizuje pewne dialektyki uwydatnione w *Dyrektorium*, jak np. centrum wiary i elementy peryferyjne, pobożność teologalną i uczestnictwo emocjonalne, królewskie kapłaństwo i posługę spontaniczną, jedność liturgiczną i inkulturację pobożności. Ponadto omawia relację ascetyki, mistyki i etyki do pobożności ludowej.

Kolejne studium wyjaśnia, co oznacza „wychowywać do pobożności ludowej” (*Cosa significa „educare alla pietà popolare”*). C. Maggioni nawiązuje najpierw do KL 13, podkreślając, że na 130 numerów Konstytucji o liturgii świętej tylko jeden jest poświęcony pobożnym ćwiczeniom ludu chrześcijańskiego. Nabożeństwa mają zgadzać się z liturgią, z niej wypływać i prowadzić do niej lud Boży. Wiernych należy wychowywać do właściwego pojmowania pobożności ludowej i równocześnie przestrzegać przed niebezpieczeństwami (przesady, robienie spektaklu z pobożności). Trzeba ich uświadamiać, że żadne praktyki pobożności ludowej nie zastąpią liturgii (*Dyrektorium*, nr 58). Również sama liturgia nie wystarcza do życia duchowego, potrzebne są jeszcze nabożeństwa i modlitwy prywatne. Nie należy zatem przy każdej okazji forsować celebracji liturgicznej. Wychowując wiernych do pobożności ludowej, trzeba wskazywać na jej walory, jakie posiada w świetle Ewangelii. Pobożność ludową należy zharmonizować z liturgią, tak aby wychodziła ona z liturgii i do niej prowadziła.

W *Notach* zamieszczono cztery artykuły związane z pobożnością ludową w niektórych regionach świata. L.A. Gallo, pisząc o pobożności ludowej w Ameryce Łacińskiej, wiele uwagi poświęca Dokumentowi z Puebla z 1979 r.

C. de Souza przybliży pobożność ludową w Indiach, koncentrując się na kulcie maryjnym i świętych. E.H. Santos objaśnia pobożność ludową na Filipinach i czyni to na bazie okresów roku liturgicznego. A. Plumari ukazuje pobożność ludową na Sycylii, ograniczając się do okresu Wielkiego Tygodnia.

Ponadto w ostatnim numerze tego czasopisma z 2002 r. zamieszczono krótkie studium A. Lameriego, który dokonuje porównania pobożności ludowej z niektórymi błogosławieństwami zawartymi w rytuale *De benedictionibus*.

Pierwszy zeszyt z 2003 r. nosi tytuł *Celebrare con i disabili* („Celebrowanie z niepełnosprawnymi”). W 2003 r. przypada setna rocznica wydania przez Piusa X Motu proprio *Inter sollicitudines*. P. Sorci, w nawiązaniu do tego listu, ukazuje niektóre aspekty ruchu liturgicznego i skupia się na tematyce uczestnictwa wiernych w liturgii.

W *Studiach* znalazły się cztery artykuły mające związek z duszpasterstwem niepełnosprawnych. P. Sequeri w studium zatytułowanym *La fede interrogata dall'handicap. Il nuovo livello ecclesiale dell'evangelizzazione* („Wyzwanie stawiane wierze przez upośledzenie. Nowy poziom kościelny ewangelizacji”) zauważa, że w ostatnich dziesięcioleciach wspólnota chrześcijańska stawiała w sposób szczególny w obliczu ludzkiego upośledzenia. We współczesnym świecie jest jeszcze wiele do zrobienia dla niepełnosprawnych na polu architektonicznym, logistycznym i medycznym. W chorobie i słabości potrzebne jest ludzkie wsparcie, potrzebna jest wiara, która nadaje sens cierpieniu i daje siłę do życia.

Uczestnictwo w liturgii jest prawem i obowiązkiem każdego ochrzczonego. Tę kwestię rozwija S. Maggiani w artykule *La partecipazione liturgica: diritto–dovere di ogni battezzato*. Chrześcijanie mają przeżywać swoją wiarę razem, nigdy bez odniesienia do drugiego człowieka. Kościół nie jest jeszcze w swoich strukturach pastoralnych dobrze przygotowany, by stawić czoła wymaganiom płynącym ze strony ludzi niepełnosprawnych. Owszem, w tej dziedzinie dokonują się powoli zmiany, ale człowiek niepełnosprawny oraz niepełnosprawność pozostają jeszcze często w ukryciu. A przecież niepełnosprawni mają prawo do korzystania z sakramentów i do poznawania Boga.

G. Stefani i S. Guerra Lisi zaznaczają, że wspólnota celebrująca powinna cechować się zintegrowaniem i dowartościowaniem każdego z osobna, którego natura wyposażyła na różny sposób w siły witalne. Ich artykuł dotyczy różnorodności upośledzenia i różnorodności witalnej (*Varietàà di handicap e varietà vitale*). Liturgia jest z ludzkiego punktu widzenia dobra wówczas, jeśli staje się wydarzeniem integrującym społeczność. Celebracja jest naprawdę chrześcijańska, jeżeli idąc za nauczaniem Chrystusa, najmniejszy (niepełnosprawny) jest uważany za największego, bądź jest postawiony w centrum. W celebracji należy docenić gesty. Autorzy artykułu proponują rozważenie siedmiu stadiów prenatalnych, w czasie których w łonie matki zaczynają pojawiać się różne gesty ciała, które mogłyby pomóc w ustalaniu czynności rytualnych.

G. Morante zajmuje się tematem przyjęcia niepełnosprawnych we wspólnocie parafialnej (*L'accoglienza dei disabili nella comunità parrocchiale*). Duszpasterstwo powinno sprzyjać uczestnictwu niepełnosprawnych w życiu wspólnoty chrześcijańskiej poprzez praktykowanie zasad integracji. Należy strzec się izolowania, marginalizowania i dyskryminacji tych osób. Zaleca się, aby w parafii był przynajmniej jeden katecheta, który zająłby się niepełnosprawnymi i zapewnił im katechizację. Również wspólnota powinna być uwrażliwiona na ich potrzeby i zaangażowana w niesienie im pomocy, czerpiąc siły od Chrystusa, który był uwrażliwiony na po-

trzeby niepełnosprawnych. Tacy ludzie potrzebują pokarmu eucharystycznego, przebaczenia grzechów, sakramentu namaszczenia itp. Trzeba im ukazywać Boga, który jest miłością, który zbawia i który daje nadzieję na lepsze życie.

W części *Dossier* zamieszczono siedem krótkich opracowań opartych na doświadczeniach niektórych osób i grup zaangażowanych w pracę z niepełnosprawnymi. Omawia się tutaj m.in. duszpasterstwo niewidomych, głuchoniemych i umysłowo chorych. Podkreśla się też szczególną rolę liturgii w ich życiu.

W *Notach* R. Gargini pisze na temat homilii skierowanej do ludzi niepełnosprawnych. Zauważa, że najczęściej takie homilie są głoszone przy sanktuariach, albo słyszymy je przy okazji niektórych wizyt papieskich. Homilie tego rodzaju są dzisiaj potrzebne w szerszym wymiarze.

A. Lameri prezentuje tekst Modlitwy eucharystycznej dla głuchoniemych, zatwierdzonej przez Kongregację Kultu Bożego w 1970 r. dla Niemiec. Tekst jest przetoczony w języku niemieckim i włoskim oraz opatrzony krótkim komentarzem.

Dzisiaj przy leczeniu niektórych upośledzeń pomocną staje się muzyka. S. Tavella stwierdza, że muzykoterapia stosowana jest z powodzeniem przede wszystkim w chorobach umysłowych i nerwowych.

W *Horyzontach* znajduje się artykuł I. Schinella, który tematycznie odbiega od innych artykułów zamieszczonych w zeszycie, odnosi się bowiem do pobożności ludowej Kościoła w Kalabrii.

Zeszyt drugi z 2003 r. obejmuje dwa numery i dotyczy kwestii formowania wspólnoty w duchu liturgii (*Formare la comunità nello spirito della liturgia*). W początkowej części zeszytu włączono w całości pierwszy numer „Rivisty” z 1914 r., co ma związek ze zbliżającą się dziewięćdziesiątą rocznicą tego czasopisma. M. Sodi, pisząc na temat tej rocznicy, stwierdza, że RiL przez cały czas swego istnienia pozostaje wierna nakreślonemu na początku programowi, kontynuując również dzisiaj właściwą dla siebie służbę na korzyść integralnej formacji chrześcijanina.

W *Studiach* bp A. Caprioli patrzy na liturgię jako na miejsce edukacyjne i objaśniające wiarę (*Liturgia: luogo educativo e rivelativo della fede*). W liturgii należy wychodzić od Chrystusa i od kontemplacji Jego oblicza. Liturgię należy przeżywać najpierw jako „przestrzeń Boga”, gdzie Bóg działa poprzez swoje słowo i łaskę. To przeżywanie dokonuje się w Kościele. W życiu chrześcijańskim potrzebna jest postawa akceptująca obrzędy liturgiczne i dążąca od liturgii do życia wewnętrznego i od życia wewnętrznego do liturgii. Do takiej postawy trzeba przygotować wspólnoty lokalne poprzez formację liturgiczną, wyjaśniając język celebracji. Trzeba też zwrócić większą uwagę na problem osób niepraktykujących.

Pierwszym animatorem ducha liturgii jest biskup. Temat ten rozwija bp J. López Martin w artykule *Il vescovo, primo animatore dello spirito della liturgia*. Tytuł został zaczerpnięty z Listu apostolskiego Jana Pawła II wydanego z okazji 25-tej rocznicy Konstytucji *Sacrosanctum concilium*. Autor uwydatnia relację między liturgią a wspólnotą Kościoła partykularnego kierowanego przez biskupa, który

z racji swoich święceń jest pierwszym animatorem tejże wspólnoty. Przewodniczy on celebracjom liturgicznym w diecezji, troszczy się o formację duchową i liturgiczną duchowieństwa i pisze listy pasterskie do duchowieństwa i innych wiernych.

Studium M. Lessi-Ariosto jest poświęcone posoborowym instrukcjom i zawartemu w nich duchowi liturgii (*Istruzioni postconciliari e spirito della liturgia*). Konstytucja o liturgii świętej dała wytyczne do przeprowadzenia reformy liturgicznej. Po jej opublikowaniu zaczęły ukazywać się instrukcje wykonawcze, do których zaliczają się m.in.: *Inter oecumenici*, *Tres abhinc annos*, *Liturgicae instaurationes* i *Varietates legitimae*. Tym czterem instrukcjom Autor poświęca nieco więcej uwagi. Instrukcje wykazują charakter eklezjalny liturgii i podkreślają aktualizację spotkania Boga z człowiekiem na płaszczyźnie liturgii.

O duchu liturgii w ciągu pierwszych pięćdziesięciu lat czasopisma „Rivista Liturgica” pisze P. Tomatis (*Lo spirito della liturgia nei primi 50 anni di „Rivista Liturgica” 1914–1964*). Wyszczególnia on cztery punkty. Najpierw omawia lata 1914–1930, w których ważną rolę w kształtowaniu poglądów na reformę liturgiczną odegrał Lambert Beauduin — liturgista belgijski. Każdy numer RiL z tego okresu ukazuje liturgię jako akcję żywą i aktywnie przeżywaną przez całe zgromadzenie. W latach 1930–1948 duży wpływ na pogłębienie teologiczne liturgii wywarł liturgista opactwa Maria Laach, Odo Casel. Na przestrzeni lat 1946–1961 pojawia się nowa świadomość liturgiczna, wypływająca z bogactwa treści zawartego w encyklice *Mediator Dei* z 1947 r. Okres ten nie jest wolny od nadużyć i nowinkarstwa.

W *Notach* A. Lameri stara się uwypuklić ducha liturgii na synodach kontynentalnych (*Lo spirito della liturgia nei sinodi continentali*). Nawiązuje on do synodów w Afryce, Ameryce, Azji, Oceanii i Europie. Omawia też adhortacje apostołskie, które ukazały się po tych synodach, zwracając szczególną uwagę na tematykę liturgiczną.

Z kolei D. Medeiros koncentruje się na teologii liturgii i duszpasterstwie w Ameryce Łacińskiej w okresie od Konferencji w Medellin (1968 r.) do wydania adhortacji *Ecclesia in America* (1999 r.). Stwierdza on, że wciąż istnieją duże wymagania, by stale szukać nowych form głoszenia imienia Pana, łaski, misterium i żywej Jego obecności.

G. Cavagnoli stara się naświetlić ducha liturgii trzydziestu tygodni studiów włoskiego stowarzyszenia profesorów liturgii. Stowarzyszenie zostało założone w 1972 r. i każdego roku organizuje tygodniowe spotkanie, na którym omawia się konkretny temat liturgiczny. Autor podkreśla, że Kościół zawsze powinien pamiętać o starożytnej sentencji: *lex orandi lex credendi*, która oznacza, że źródłem naszej wiary jest wspólna modlitwa Kościoła.

W sekcji *Horyzonty* znalazły się trzy artykuły. E. Mazza analizuje związek reformy liturgicznej z działaniami Rady Wykonawczej Konstytucji o liturgii świętej z 1965 r. Rada opracowała kryteria stosowania żywego języka w liturgii, zainicjowała wydawanie czasopisma „Notitiae”, opracowała normy dotyczące koncelebry,

Komunii pod dwiema postaciami, a także dopracowała nowe *Ordo Missae*, chrzest dorosłych, pogrzeb itp.

Dzisiaj zauważa się istniejące napięcie w życiu Kościoła, w życiu liturgicznym, co jest oczywistym znakiem wyzwania dla tego życia. Problem ten omawia A. Cardita, który dochodzi do wniosku, że wiernym należy objaśniać nie tylko obrzędy, ale także działanie łaski w świecie i w sercach. Czyni się to przez odkrywanie sensu teologicznego liturgii i jej aspektu antropologicznego.

D. Medeiros pisze na temat epistemologii liturgii, która polega na studiowaniu zasad, hipotez i definicji czynności liturgicznych. Chodzi tu o teologię liturgii skoncentrowaną na misterium paschalnym i ukazującą aspekty teologiczno-trynitarne, eklezjologiczno-zbawcze, celebratywne i eschatologiczne.

We wrześniu 2002 r. Międzynarodowa Komisja Liturgiczna zatwierdziła dokument pt. *Diakonat: ewolucja i perspektywy*. Dokument ten omawia E. Petrolino.

O przekazywaniu wiary w duchu liturgii pisze A. Sorci. Przekazywanie wiary łączy się z przekazywaniem Ewangelii, ze sprawowaniem liturgii i z dawaniem świadectwa o Chrystusie.

G. Silvestre przybliży postać dominikańskiego misjonarza Bartłomieja de Las Casas, działającego w Ameryce Południowej w XVI w., który przez swoje głoszenie Ewangelii słowem i życiem jest postacią aktualną po dzień dzisiejszy.

Czwarty numer czasopisma traktuje o „nowościach” w trzecim wydaniu *Mszалу Rzymskiego* („*Missale Romanum*” La „*novitas*” della terza edizione latina).

W pierwszym studium M. Lessi-Ariosto opisuje historyczną drogę, która doprowadziła do trzeciego wydania *Mszалу* w 2002 r. Myśl o trzecim wydaniu MR pojawiła się w 1987 r.; trzy lata później w Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów odbyła się wymiana opinii na temat nowego wydania tej księgi. W 1991 r. temat ten przedyskutowano na sesji plenarnej kardynałów i biskupów — członków dykasterii. Prace nad wprowadzeniem zmian były prowadzone okresami w latach 1992–1998. Celem, który przyświecał wydaniu nowego *Mszалу*, było danie pozytywnej odpowiedzi tym, którzy domagali się księgi nadającej się do celebracji, a nie tylko jako źródła dla tłumaczeń. Ponadto *Mszał* należało zharmonizować z wymogami prawnymi, nadać odpowiednią linię projektom i zapobiec niekontrolowanej twórczości i improwizacji.

O nowym *Ogólnym Wprowadzeniu do Mszалу Rzymskiego* pisze M. Barba. Studiuje on osiem pierwszych rozdziałów IGMR, porównując ich tekst z wydaniem poprzednim z 1975 r. Wśród nowych elementów są m.in.: inna numeracja w tekście; polecenie, by kapłani codziennie sprawowali Eucharystię; wyeksponowanie Eucharystii, której przewodniczy biskup; nowe wytyczne dotyczące adaptacji śpiewów, gestów i niektórych tekstów; wyszczególnienie funkcji zakrystiana i mistrza ceremonii. Jest tu też mowa o różnych formach celebrowania Mszy św., o możliwości rozszerzenia praktyki udzielania Komunii św. pod dwiema postaciami, o *Mszach wotywnych* itp.

Dziewiąty rozdział IGMR pod kątem adaptacji i inkulturacji rozpatruje M. Augé (*Il capitolo IX del „Institutio generalis” tra adattamento e inculturazione?*). Cały ten rozdział jest nowością w IGMR i dotyczy adaptacji, które mogą być dokonane przez biskupa diecezjalnego i przez Konferencje Episkopatu. Biskup może zdecydować o normach dotyczących wykonywania posług (lektora, akolity), o przypadkach udzielania Komunii pod dwiema postaciami, o miejscu umieszczenia tabernakulum w kościele. Natomiast Konferencje Episkopatu decydują o adaptacji niektórych gestów i postaw w czasie celebracji, o śpiewach w czasie Mszy św., o czytaniach na poszczególne okoliczności, o materii budulca ołtarzowego i o paramentach liturgicznych. Celem inkulturacji i adaptacji jest faworyzowanie pełniejszego i bardziej świadomego uczestnictwa wiernych w liturgii eucharystycznej. Każda adaptacja wymaga ściśle określonej procedury. Różnorodność liturgiczna może być ubogaceniem, ale również może prowokować napięcia, nieporozumienia, a nawet rozdarcia.

C. Cibien poświęca swoje studium czynnościom i gestom zawartym w nowym Mszału i stara się odpowiedzieć na pytanie, czy liturgia ma być sztuką celebrowania, czy też ma się trzymać precyzyjnych wytycznych dokumentu *Ritus servandus* z 1965 r. Studium nosi tytuł *Il linguaggio non verbale nel nuovo „Missale Romanum”*: „*Ars celebrandi*” o „*Ritus servandus*”? W sprawowaniu liturgii ważna jest wierność stałym przepisom liturgicznym (dzisiaj nie są one tak szczegółowe i drobiazgowo, jak w *Ritus servandus*), ale należy również troszczyć się o realizowanie kryteriów określających twórczość Kościoła. Po zestawieniu porównawczym licznych numerów IMGR 1975 z IGMR 2002 i po uwytatnieniu zmian, Autor podkreśla, że wszelkie formy komunikacji poza słowami pozostają w gestii biskupów, którzy w swoich diecezjach mają wielki obowiązek formowania „żywego ciała Chrystusa”

Śpiew liturgiczny stanowi bardzo ważny element liturgii, bowiem bardziej uwytatnia jej piękno. Nowy Mszał charakteryzuje się bogatym zestawem melodii. A. Parisi w artykule *Celebrare cantando: quale proposta musicale* przeprowadza krótką analizę wytycznych dotyczących śpiewów w czasie Eucharystii. Modelem dla diecezji jest Msza św. sprawowana przez biskupa, który powinien troszczyć się o piękno świętego miejsca, a także o piękno muzyki i sztuki. Śpiew mają praktykować celebransi, usługujący i lud Boży. Należy troszczyć się o śpiew gregoriański.

W *Notach* znajduje się dziewięć opracowań dotyczących nowości w MR 2002, związanych m.in. z rokiem liturgicznym i z mszami okolicznościowymi.

A. Lameri zauważa, że Mszał nie ma w okresie Adwentu i Bożego Narodzenia znaczących nowości, poza formularzem wigilii uroczystości Objawienia Pańskiego. Autor proponuje czytania na tę celebrację. W okresie Wielkiego Postu i Wielkanocnym pojawiły się nowe modlitwy mszalne; na szczególną uwagę zasługują modlitwy *super populum*, które celebrans może odmówić po modlitwie po Komunii. Zagadnienie modlitw naświetla A. Meneghetti. Dosyć liczne zmiany dokonały się na płaszczyźnie świąt i uroczystości Pańskich. M. Paternoster wyszczególnia wigilię uroczystości Objawienia Pańskiego, wigilię Wniebowstąpienia i wspomnienie do-

wolne Najświętszego Imienia Jezus (3 stycznia). Z kolei F. Magnani sygnalizuje zmiany w całym *Ordo Missae*. W dziale mszy o świętych znalazło się dziewiętnaście nowych formularzy. C. Magnoli podaje źródła, z których wywodzą się modlitwy euchologiczne, oraz kreśli zawarty w nich obraz Boga, Kościoła i świętości. Nowościami i zmianami w sferze mszy wspólnych i obrzędowych zajął się F. Trudu. Formularze tych mszy zostały lepiej zharmonizowane z antyfonami. Na uwagę zasługuje dołączenie formularza związanego z namaszczeniem chorych. Liczba mszy w różnych potrzebach zwiększyła się o trzy formularze. G. Di Napoli wykazuje, że nowe teksty, zaczerpnięte z tradycji, zwracają większą uwagę na wymiar transcendentny i stanowią ubogacenie euchologii mszalnej. Wśród mszy wotywnych pojawiły się trzy nowe formularze, natomiast układ mszy za zmarłych uległ reorganizacji, a liczba formularzy została zmniejszona. A. Donghi uwydatnia teologiczne treści niektórych modlitw z tych formularzy.

Ostatni artykuł zeszytu dotyczy modlitw eucharystycznych dla dzieci. N. Conte analizuje zawartość teologiczną i charakterystykę strukturalną poszczególnych modlitw. Bogactwo treści, prostota języka i różne aklamacje faworyzują aktywne uczestnictwo w liturgii dzieci i dorosłych.

O. Kazimierz Lijka OMI